

відповідно до часу, місця та осіб не є залежне від окремого акту волі Бога, а від самих людей і спирається через те на праві природнім (*Dominium et praelatio introducta sunt a iure humano*). Це важне, бо розрізняє він владу слухну і неслухну (справедливу і несправедливу). Отже коли хтось влади надуживає, або узурпує її, тоді підданий не обов'язаний до послуху. Хоч деякі — каже св. Тома — могли отримати владу від Бога, то проте, коли її надуживають, заслуговують, щоб їм її відібрати. Одне і друге походить від Бога.

Суспільний устрій уявляв собі св. Тома як чисто становий лад з монархічним завершенням. Найліпша форма влади на його думку це законами обмежена монархія. Законодатна найвища влада належить до більшості, розуміється станово і органічно упорядкованого громадянства, але концентрується в руках одиниць, що гідні її репрезентувати. Найліпша влада та, що при ній всі мають участь у володінню (*ut omnes aliquam habent partem in principatu*). Ціль кожної влади, себто і монархічної — добробут громадян, *bene vivere* громадянства. Володіння не є задля короля, а король задля володіння. „*Regnum non est propter regem, sed rex propter regnum*“. Загальне добро все стоїть на першій місці: *Principes terrarum sunt a Deo instituti non quidem, ut propria lucra quaerant, sed ut communem utilitatem procurent*“. Володарів установив Бог не на те, щоб вони шукали якоїсь особистої користи, але щоб дбали про загальне добро. Від доброго володаря вимагає він любови до влади (*amor principatus*) могутності (*potentia*) і чесноти (*virtus*). Найвище ставить останню прикмету. Без неї володар це нездержлива людина, тільки не-вільник власних пристрастей*. Що св. Тома мав на думці обмежену законами правову монархію, засвідчує це протиставлення монархії тиранії „*Ut regimen regis est optimum, ita regimen tyranni est pessimum*“. (Як володіння короля найліпше, так володіння тирана найгірше.)

Становий лад Томи з Аквіну спертий на основній засаді: „Одність в доладно упорядкованій многоті“. Отже не механічна одність, не насильна централістична нівеляція, що проявляється в теперішніх тоталістичних системах, а не анархічна сваволя, що панує в теперішніх ліберальних системах — а органічна одність, органічна структура громадянства, що в ній індивідуальні прояви гарантують загальну одність, а загальна одність гарантує всі індивідуальні прояви. Не перевага держави над людиною і громадянством і не перевага людини чи громадянства над державою, а рівновага і гармонія між обома силами.

Не буде переборщення, коли скажемо, що це є найвища державна концепція, яку видав християнський окцидент, синтеза античних політичних і філософічно-державних систем та розвою християнського середньовіччя.

* Поп. Dr. J. Vilmain: „Die Staatslehre des hl. Thomas v. Aquino im Lichte moderner politisch-juristischer Staatsauffassung“ 1910. ст. 131.

Це ясне оформлення образу станової держави, ляпідарний рефлекс цілого середньовічного устрою стоїть щоправда в сильнім контрасті до того хаосу, що сьогодні панує в суспільних теоріях та в практиці державного життя, але тим власне стає незвичайно сильним притягальним ідеалом актуальної теперішности.

З одного боку індивідуалістичний хаос, що впливає з лібералізму і нищить стрижень держави і її суверенности, з другого боку тоталістична держава, що поневолює, нищить, ломить громадянство та індивідуальну людину.

Між тими двома системами стоїть органічний принцип Томи з Аквіну, ладу, спертого на рівновазі між одним і другим принципом.

Дуже дешевий скептицизм тих, що твердять, немов цей образ великої державної мудрости тому тепер неактуальний, що старий. Можна б на це відповісти, що мудрість не старіється, а якщо вона в нашій добі старіється, то можна бути великим скептиком хіба., щодо нашої доби. Навпаки, коли сьогодні знову виривають ті думки як лік на безпуття, беззаконність, в яку попав теперішній окцидентальний світ і коли на хаос треба порядкуючої думки ладу — тоді ці образи державної теорії християнського середньовіччя стають нам аж надто близькі і не диво, що обі папські енцикліки, а головню енцикліка „*Quadragesimo Anno*“ ту стару думку християнського консерватизму підхопила і поручила її як одинокий лік на хаос, на розбиття, беззаконня і грізну небезпеку цілковитого занепаду окциденту.

Ця думка починає тепер знову набирати великого творчого розмаху — розуміється відповідно збагачена і пристосована до інших обставин, часу і століття. І є вже держави, що починають з більшим або меншим успіхом впроваджувати її в життя. (Італія почасти, Австрія, Португалія, проби в скандинавських державах і інші.)

Бачимо з того, що образ громадянсько-політичного ладу, повсталий в добі найбільшого розцвіту християнської філософської думки, має всі характеристичні риси органічної консервативної ідеї і найвищого її ідеалу, себто станово-державного устрою.

І коли Папа Лев XIII висловлює в своїй Енцикліці „*Immortale Dei*“ думку, що між двома владами, себто між світською і духовною має панувати побажана одність, як між тілом і душею, та як передумову цієї одности кладе розмежування влад і незалежність цих влад в їх власних сферах діяння — то Папа має на думці той ідеал і той образ ладу, який ми вище накреслили і який так гаряче поручають обидві енцикліки.

А накінець залишається обговорити питання відношення Церкви до індивідуальних прав одиниці.

Одним із найсвітліших здобутків християнської релігії була оборона і видвигнення прав одиниці. В античній греко-римській добі не було ніяких меж державної суверенности, тому не могли витворитися ніякі індивідуальні права одиниці. „*Quod prin-*

cipi placuit, legis habet vigorem — що подобалося володареві, ставало законом. Це була основна засада античного, особливо римського правопорядку. Отже абсолютна перевага держави і її тоталістичних цілей, говорячи по сьогоднішньому, над індивідуальними правами одиниці. Християнство обернуло ту тверду деспотичну засаду в нівець: раз засадою поділу досі неподільної світської влади на світську і духовну, а далі засадою, що суверенні права володарів обмежені правом божим і природним правом людини. Дуже ясно поставлена ця засада в цілій християнській традиції, а особливе узasadнення надав їй знову ж Тома з Аквіну. На основі цієї державної теорії Бог передав суверенність влади нації в її цілості (розуміється, нації в органічній значінні) наче в депозит, себто часово*. З рук нації переходить цей депозит на володарів. Іншими словами володарі дістають владу не просто від Бога, а від Бога за посередництвом нації. Зміст цієї засади: „*Omnis potestas a Deo per populum*“.

Тим визнає католицька Церква передовсім обмеження суверенної влади з одного боку божими правами, а з другого правом людини, чи людського колективу. Так зломано античну засаду необмеженої влади і означено індивідуальні права людини.

Насувається тут сейчас поважне побоювання. Чи цією еманципацією індивідуальних прав людини Церква не заініціювала новочасного індивідуалізму? Чи з цієї еманципації не зродилася в XVIII. стол. проклямація прав людини, яка каже, що мета кожної політичної асоціації це збереження природних, неподільних та непередаваних прав людини, а з тим одночасно проклямація абсолютної суверенності народу, що є необмежена, неподільна і на нікого не може перейти — отже засада, що довела до французької революції, а в своїх дальших наслідках до сучасної демоліберальної системи.

І це побоювання розвіває християнська наука про державу.

Щоправда християнська релігія заступається цілком недвозначно за правами людини і борює кожну тоталітарну громадську чи державну діяльність хоч би висказом енцикліки „*Quadragesimo Anno*“, що кожна громадянська діяльність людей є тільки субсідіярна (спомагаюча), т. зн. вона має тільки підпирати членів соціального тіла, а ніколи не сміє їх нищити**, але вона одночасно обмежує й ограничує ті права людини.

Християнська релігія признає, що одиниця старша від держави*** і що більше треба слухати Бога, як людей (Тома з Аквіну: *obedire oportet magis Deo quam hominibus*) і тим вона якнайри-

* Пор. Émile Chenon: *Le Rôle Social de l'Eglise*, Paris 1934. стр. 109.

** Пор. Oswald v. Nell-Breunig S. J.: *Die soziale Enzyklika*, Katholischer Tat-Verlag, Köln 1932. s. 145.

*** Пор. Мсгр. д'Гульст: *La morale du citoyen*, стр. 50. Якою не була б політична форма монархічна чи республіканська, то суверенність має ті самі права і ті права натрапляють на ті самі межі. Природне право громадян це одна з тих меж, тому що воно є логічно й історично старше від кожної політичної конституції. Одиниця (індивідуум) старша ніж держава — каже Лев XIII. — „*est homo republica senior*“.

шучіше звертається проти тоталістичних тенденцій сучасної доби, особливо комунізму і тих правих реакцій, що нівелюють, нищать або переминюють одиниці у безформну масу, але вона також опрокидує ліберальний погляд про абсолютну незалежність і свободу одиниці, що ослаблює своєю необмеженою свободою всілякі колективні чи державні завязки.

Як одиниця не є абсолютно свобідна, так і права індивідуальні, права одиниці не є абсолютно необмежені. Вони мають свої межі в законах божих і опертім на них моральнім порядку, в правах ближнього та в правах загального добра*.

Тому релігія християнська не ідентифікується з поширеними сьогодні індивідуалістичними (ліберальними) та колективістичними (комуністичними) засадами. Вона стоїть на стансвищі обмеження, злагіднення та присмирення одного чинника одним. Вона признає свобідний та здоровий, а разом з тим обмежений розвій одиниці, яку охороняє як перед рознуздачими вибриками ліберального індивідуалізму так і перед нівелюючими тенденціями колективізму. В тій охороні одиниці, в її сутнім відношенні до громадянського колективу і в прямуванні до соціальної гармонії та справедливости проявляється власне той принцип будови громадянства, що зветься християнським солідаризмом.

Отже коли йде про відношення християнської релігії до консервативної ідеї, то по тім усім тут наведеним можемо сміливо твердити, що одна доповнює другу, що між тими щоправда нерівними та ріжними сферами можуть бути тільки дружні відносини. Інші відносини, навіть хоча б були вони байдужністю, означають, що — як це замітив один консервативний публіцист — десь тут була зрада**.

А на кінець два слова про відношення цих двох потуг до нашого громадянства.

Серед сучасних гігантських духових змагань двох ворожих світів, одного спертого на поганськім та сатанічнім антихристовім пристраснім бажанню знищити великі надбання окцидентальної культури та другого, що відроджується серед тяжких страждань під знаками Христа і Його творчої сили любови — наше розбите, розторошене, скаотизоване і безпутне громадянство мусить найти ясно означене місце. Невтральних у тім смертельнім двобою не буде, бо по перемозі однієї з тих двох потуг для невральных, неформлених, нескристалізованих націй взагалі місця не стане.

Нашу духову порожнечу, нашу безістотність і неформленість, апатичність і безобличність, та нашу хаотичну внутрішню нездисципліновану вічно ферментуючу природу мусимо основно змінити, щоб тягарем власного змісту, силою нашого духа, незахитаною вірою в ясну обновлюючу ідею ми могли не плентатися за іншими, а стати одними з перших в рядах тих, що через ду-

* Пор. Chenon, Le Rôle social de l'Eglise, стр. 176.

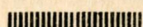
** Wincenty Kosiakiewicz: Katolicyzm a konserwatyzm, стр. 48.

хове переродження стелитимуть в майбутності шляхи для нового людства.

І тут велику роль мусить в життя та розвиток нашої нації відіграти християнська ідея в сполучі з творчим, новочасним, консервативним світоглядом.

Такі великі перспективи, сперті на синтезі творчого консерватизму та християнської релігії відкрив перед українською нацією один із її найбільших духових провідників — Вячеслав Липинський.

Образ нового ладу вже кинений в геніяльній духовій проєкції — треба тільки велетенської надлюдської напруги, щоб з того занепаду, що до нього ми докотилися, піднестись до соняшних висог того образу, який міститься в ідеї клясократичної України.

Петро Ісаїв

ФІЛЬСОФІЯ СУЧАСНИХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

(Докінчення)

Враз із давнім поняттям матерії захиталась і друга основа механістично-матеріялістичного світогляду — точна причинність. Її місце зайняли т.зв. статистичні закони. Щоб зрозуміти, що це таке, подам приклади. Коли я кину 4 грошівки на стіл, то може бути й так, що всі чотири обернуться тим самим боком, себто орлом, або числом. Одначе при збільшенні скількості грошівок щораз менша буде правдоподібність, щоб усі вони падали одним боком. Це вже майже неможливе при 20 окремих грошівках. Коли ж кинемо одночасно мільйон тон грошівок, то цілком певне майже 500.000 тон впаде одним боком, а других 500.000 іншим боком. Зробивши досвід з величезною скількістю грошівок, поставимо статистичне ствердження, що кинені грошівки обертаються на половину одним, то другим боком. Це ствердження буде певне і правдиве при великим числі грошівок, його певність перейде в правдоподібність при меншій скількості, а годі буде спертися на нім при зовсім малім числі. Таке правило назовемо статистичним.

Інший приклад: На цеглу, що стоїть на землі, вдаряють трільйони повітряних частинок. В дійсності між сумою сил з обох боків є якась мінімальна різниця, що, знать, не годна захитати рівноваги цегли. Як вказують математичні обчислення, муляр на З. поверсі мусів би ждати на ту цеглу, посувану тією різницею натиску повітря з обох боків — таке число літ, яке має напереді одинку, а далі десять мільярдів зер, себто число, де зерями треба б записати усю віддаль від бігуна до рівника. Ясно, з тією різницею сил ніхто розумний в практиці не стане числитися, а проте годі її легковажити. Річ зовсім змінється, коли на місце цегли поставимо одну тисячноміліметрову плитку. Її рух від зга-